

Schronienie

KLUCZ WIELO ZMYSŁ OWY

Koncepcja nowej siedziby
BWA Wrocław w byłej hali
montażowej Kraftpostu

BWA Wrocław

Schronienie

KLUCZ WIELO ZMYSŁ OWY

Koncepcja nowej siedziby
BWA Wrocław w byłej hali
montażowej Kraftpostu

Opracowanie:
Anna Orłowska
Łukasz Izert
PROLOG

Spis treści

strona	rozdział
03	KLUCZ
04	WSTĘP
08	MOTYWY
26	WARTOŚCI

Klucz wielozmysłowy

Niniejszy dokument jest rodzajem manuala, który określa narrację ideową dla multisensorycznej koncepcji nowej siedziby BWA Wrocław. Wiodącym motywem tej narracji jest dosłowne i metaforyczne schronienie, którym stać się ma budynek hali. Schronienie posiada swoje otoczenie, na które składa się fizyczna przestrzeń parku i ogrodu, jak i warunki naturalne panujące dookoła. Tę zewnętrzną warstwę (choć także przenikającą do wewnątrz) zawarliśmy w motywie energii przyrody. Najgłębszą warstwę narracji wyznacza motyw studni znajdującej się w środku schronienia i określającej jego symboliczne centrum. Tę szkatułkową narrację przełożyliśmy na zestaw wartości i wynikających z nich zasad pomocnych w projektowaniu, tworząc w ten sposób rodzaj funkcjonalnej matrycy.

Praca z matrycą to nakładanie kolejnych warstw, czyli wartości i wynikających z nich zasad, na konkretne problemy i pomysły projektowe oraz dążenie do jak najszerszego ich wdrożenia. Zdefiniowane tu właściwości, jak i tropy wizualne i znaczeniowe, mogą podlegać kreatywnemu rekonfigurowaniu. Wierzymy, że takie podejście pozwoli na stworzenie przestrzeni o jakościach spójnych z ideą schronienia i jednocześnie w zgodzie z wartościami, jakimi kieruje się BWA Wrocław.

Warto podkreślić, że proces definiowania tożsamości nowej siedziby BWA Wrocław trwa już od kilku lat i jest mocno spleciony z programem instytucji. Nasz klucz powstał w relacji do opracowanych przez zespół BWA strategii, aby wartości przyświecające instytucji znalazły swoje odzwierciedlenie w materialności siedziby, a pomiędzy ideami i miejscem zaistniała logiczna więź. Praca nad kształtem nowej siedziby to długofalowy i kolektywny proces. Począwszy od mającej głęboki sens decyzji o wyborze miejsca, czyli hali Kraftpostu, co pozwoli tchnąć nowe życie w zaniedbaną i niewykorzystaną przestrzeń w centrum miasta. Zachowanie pamięci miejsca poprzez wykorzystanie zastanych zasobów i istniejących tkanek oraz wrażliwe ich nadbudowywanie nową infrastrukturą sytuuje działania zespołu BWA Wrocław w obszarze architektury troski oraz namysłu nad kontinuum przestrzeni i człowieczej aktywności.

Wstęp

1. Po wybuchu pełnoskalowej wojny w Ukrainie, siedziba BWA Wrocław na Dworcu Głównym została zaadaptowana na noclegownię dla osób w kryzysie uchodźstwa licznie przybywających na wrocławski dworzec. Odnotowano jednak wtedy dotkliwy brak wystarczającej infrastruktury sanitarnej.

Naczyniem mieszczącym w sobie doświadczenie obcowania z programem instytucji będzie powłoka hali montażowej Kraftpostu, która od dziesiątek lat daje schronienie działalności człowieka i pełniła do tej pory wiele różnicowanych funkcji. Hala przywołuje na myśl wielki namiot, którego lekka powłoka ochrania mieszczący się wewnątrz ekosystem. W przyszłym wcieleniu nie będzie to już ekosystem skupiony na maszynach, ale na człowieku. Przestrzeń nabierze jakości domowych i regeneracyjnych, dających dogodne warunki spotkania ze sztuką, artystami i innymi odbiorcami. W schronieniu hali powstanie ekosystem sprzyjający regeneracji – swego rodzaju dzienne sanatorium karmiące ciało i ducha. Dodatkowo, w sytuacji kryzysowej, miejsce to będzie mogło spełniać ważną społeczną funkcję, przemieniając się w tymczasowe miejsce zamieszkania¹ – schronienie dla potrzebujących.

Nazwijmy więc to miejsce **Schronieniem**.

BWA Wrocław jest gospodarzem schronienia, dba o jego obejście (gospodarzy) i ugascza przybyszów. Natomiast budynek to dobrze przemyślane fizyczne schronienie, w którym panują optymalne warunki dla ciała. Odpowiednia termika, światło, powietrze współtworzą przyjazny mikroklimat. Przestrzeń jest przystosowana, by zaspokajać różne potrzeby – znajdują się w niej miejsca odpoczynku, strefy ciszy i pracy, miejsca do leżenia, a także liczne wodopoje oraz symboliczny piec – strefa karmienia (kantyna).

Jak nazwać doświadczenie, które spotka osoby przybywające do nowego BWA Wrocław?

Naszą propozycją jest określenie tego doświadczenia jako czerpania wody ze studni. W ten sposób schronienie zyskuje punkt centralny, którym jest metaforyczna studnia – źródło wody, ale i miejsce o magicznej symbolice i mocy. Figura człowieka idącego do studni symbolizuje pragnienie spotkania z czymś, co syci nie tylko ciało, ale i wyobraźnię. Chcemy zaopiekować i rozwijać tę archetypiczną potrzebę, tworząc sprzyjające

warunki w schronieniu i dostarczając wielorakich doświadczeń w szerokim spektrum sztuki. Odbiorca instytucji jest niczym osoba idąca zaczerpnąć wody ze studni: odkrywca, kuracjusz, sąsiad czy wędrowiec. Osoby przychodzą do schronienia z różnych stron i z różnymi potrzebami, ale łączy ich wszystkich pragnienie, które chcą ugasić. Szukają życiodajnej wody, żeby się nasycić, nabrać sił, zdrowia i uzupełnić zapasy na dalszą drogę. Wrócić do siebie, ale też dołączyć do innych przybyszy. Spotkać się z innymi wokół studni.

Studnia może być jednocześnie metaforą dyskomfortu – trzeba podjąć wysiłek, żeby się do niej udać. Jest także symbolem powrotu do bardziej uważnego podejścia do zasobu wody. Symboliczna i/lub realna studnia znajdzie się we foyer budynku, gdzie wyznaczy centrum schronienia. Posiadanie rzeczywistego ujęcia wody byłoby idealnym wzmocnieniem tej symbolicznej opowieści.

Schronienie

Motyw schronienia w nowej przestrzeni BWA Wrocław przejawia się jako powiązanie ze sobą funkcji skupionych wokół goszczenia i opieki, troski o przybywających, artystów, pracowników, a także sztukę, która tam zaistnieje, oraz sam budynek hali.

Praschronienie

W proponowanej koncepcji odnosimy się do archetypu schronienia i architektury wernakularnej, której przykładem są ziemianki słowiańskie, jaskinie, domy z gliny, domy z dachem dwuspadowym (archetyp domu) czy namioty nomadów. Budując schronienia kreatywnie wykorzystywano dostępne "pod ręką" surowce i zasoby. Powstające struktury wynikały z głębokiej obserwacji i zrozumienia lokalnych warunków. Schronienia były

zsynchronizowane z porami roku i warunkami klimatycznymi danej krainy geograficznej. Sprytnie wykorzystywano naturalne procesy fizyczne do regulacji mikroklimatu.

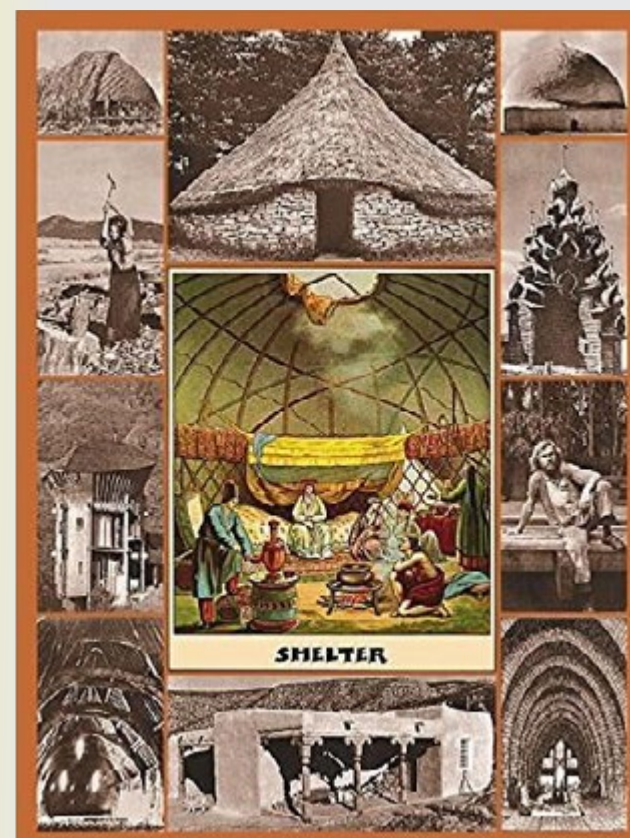
Kontinuum

Praktykowanie budowy schronień przez ludzi jest jedną z najgłębszych warstw kontinuum historii ludzkiej i przejawem potrzeby nie tylko przetrwania, ale i twórczości. Tradycje zamieszkiwania przekazywano z pokolenia na pokolenie i rozwijano przez stulecia tworząc złożony, często unikalny system ucieleśnionej wiedzy.

Zasiedlanie

Zamieszkiwanie to podstawowa forma bytowania człowieka w świecie i jednocześnie fundamentalny akt kreatywny. W przeszłości człowiek własnoręcznie budował swoje schronienie, kreując w ten sposób rzeczywistość

Lloyd Kahn, Bob Easton, *Shelter*, Bolinas 1973.

wokół siebie, symbolicznie stwarzając świat. Spuścizna architektury wernakularnej jest niewyczerpanym źródłem inspiracji estetycznych i technologicznych. Metafora schronienia nie tylko odnosi się do pojęcia kreatywności, ale także domowości. Domowość wskazuje na zbiór pewnych uniwersalnych wartości, które rozumiemy jako priorytetyzację komfortu, ergonomii i funkcjonalności nad kwestiami reprezentatywności i stylu. W warstwie symbolicznej dom jest także miejscem obdarzonym szczególną mocą, będącym centrum cielesnego i duchowego życia człowieka, a także przestrzenią, w której kumulowana jest pamięć kolejnych pokoleń.

Wedle mnie każdy chłopski dom przypomina księgę. Tyle jeno, że niezapisaną literą, słowem wyraźnym, a pismem korników, pajaków, zwierząt domowych, ptaków gnieźdzących się w strzesze, pismem naszych rąk dotykających przedmiotów, żrenicami naszymi, widzącymi nie tylko chleb rozkrojony na stole, ale i duszę tego chleba.

W najróżniejszych kontekstach kulturowych odnajdujemy zawsze ten sam schemat kosmologiczny i ten sam scenariusz obrzędowy: osiedlanie się na jakimś terytorium, w jakiejś okolicy jest równoznaczne z położeniem podwalin świata.

Schronisko

W razie sytuacji kryzysowej budynek może pełnić funkcję realnego schronienia, zapewniając zaspokojenie podstawowych potrzeb (tj. posiłku, wody, higieny, snu).

Wielka sień

Budynek będzie także szeroko pojętym schronieniem dla mieszkańców miasta. Przyjmie funkcję dziennego sanatorium, rozszerzenia domu, otwartego salonu. Będzie miejscem inkluzywnym, domowym i sprzyjającym regeneracji – społeczną sienią, w której otrzepujemy kurz z podróży, zaspokajamy pragnienie i spotykamy innych mieszkańców. Stanie się też domem dla sztuki, artystek i artystów. Przestrzenią sprzyjającą oswajaniu doświadczeń artystycznych i praktykowaniu plemienności. Człowiek ze swej natury jest zwierzęciem stadnym, a dzisiejszy indywidualistyczny sposób zamieszkiwania można postrzegać jako historyczne novum. Warto mieć na uwadze rolę miejsc publicznych w kontekście tworzenia sprzyjających warunków dla gromadzenia się ludzi i budowania wspólnoty.

Tadeusz Nowak, *Dwunastu*,
Kraków 1977

Danuta Benedyktowicz, Zbigniew
Benedyktowicz, *Symbolika domu*.
Literatura i etnografia,
Kraków 2023

Wiosenne obrzędy, Śląsk Opolski,
1929, fot. Paul Schau,
zbiory Muzeum w Gliwicach

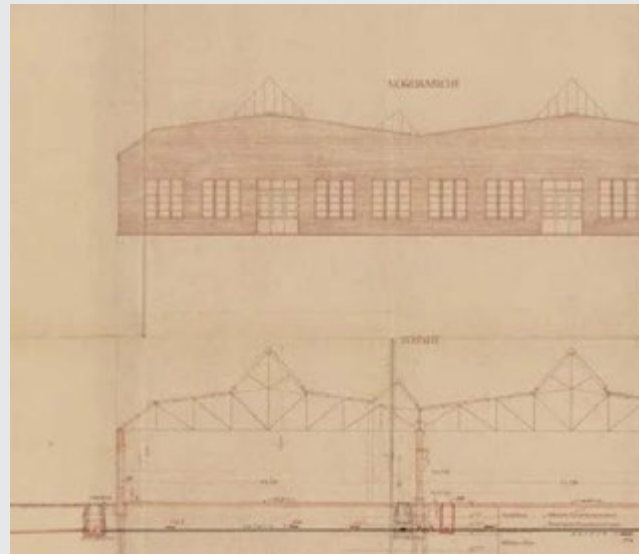
Dom dla rytuałów

Domy dawniej (dziś w mniejszym stopniu) służyły nie tylko życiu rodziny, ale były też miejscem praktykowania rytuałów społecznych. Wesela, pogrzeby, święta, biesiady czy prace sezonowe organizowane były w tymczasowo zmodyfikowanych sieniach czy izbach, a także większych holach willi czy pałaców. Współpraca przy obowiązkach i wzajemna pomoc (przykładowo przy zbiorach czy darciu pierza) wytwarzały pogłębione więzi społeczne. Współcześnie większość wspomnianych funkcji mieszczących rytuały została przeniesiona do sprofesjonalizowanych i działających mechanicznie miejsc-instytucji (tj. domów

pogrzebowych czy weselnych), a praca odbywa się w wyznaczonych do tego miejscach. Nie musimy już wykonywać prac sezonowych i pracujemy w sposób znacznie oderwany od ruchu rąk i ciała. Znikają dawne sposoby budowania więzi społecznych, oparte na wspólnej fizycznej pracy czy wypełnianiu rytualnych obowiązków. Pozostawia to po sobie pustkę, która domaga się zagospodarowania.

Kształt i historia hali Kraftpostu

Konstrukcja szkieletowa hali nawiązuje do struktury namiotu, który także można określić jako archetypiczną formę schronienia. W nowej siedzibie BWA Wrocław hala stanie się powłoką, szkatułką, futerałem na nowe funkcje i działania, nowe estetyki i rytuały. Istotnym kontekstem jest historia hali, która w przeszłości pełniła funkcję poczty, czyli podstawowej formy komunikacji między ludźmi, skracała dystans, zapewniając przepływ wiedzy i mobilność społeczną (autobusy pocztowe woziły także mieszkańców). Warto również zwrócić uwagę na takie jakości struktury namiotu, jak funkcjonalność, elastyczność, mobilność, wielofunkcyjność, ruchomość, a jednocześnie przytulność płynąca z formy zbliżonej do kokonu czy łona. W motywie namiotu zakodowany jest również wątek podróży oraz odkrywczy.

Plany przedwojenne dawnej hali montażowej i naprawczej Kraftpostu przy ulicy Kolejowej 63, Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia

Schronisko górskie

Choć ich podstawowa funkcja jest odmienna od galerii sztuki, schroniska górskie wyróżniają się wartościami, które są nam bliskie – są funkcjonalne, przystosowane do pór roku i warunków naturalnych, sprzyjają regeneracji. Często stołówki są tak w nich ulokowane, żeby pełnić rolę miejsc do patrzenia na „wykadrowany” przez panoramiczne okna pejzaż. Schroniska są często budowane według lokalnych, tradycyjnych wzorców architektonicznych, przy zastosowaniu lokalnych materiałów, technik i wiedzy o danej krainie geograficznej. Śląsk słynie z bogatej i historycznej infrastruktury schroniskowej.

Schrony miejskie

Na terenie przynależącym do BWA Wrocław znajdują się schrony, których wywietrzniki widoczne są w części ogrodowej. Archiwalne dokumenty z 1920 roku wskazują również na to, że hale pełniły też tymczasowo funkcję stajni dla koni.

Energia Natury

Schronienie ma na celu zapewnienie optymalnych warunków dla ciała, co staje się priorytetem ponad reprezentatywnością czy stylem. Zaopiekowanie się potrzebami ciała stwarza sprzyjające warunki dla kontaktu ze sztuką. Ważniejsze staje się wielozmysłowe doświadczanie, w ucieczce od faworyzowania zmysłu wzroku. Z tego względu nowa przestrzeń BWA Wrocław jest zsynchronizowana z naturą, nie tylko czerpiąc z jej mądrości, ale także poprzez połączenie zewnątrz z wnętrzem hali. Również zewnętrzne obejście staje się miejscem praktykowania sztuki, spotkań czy regeneracji.

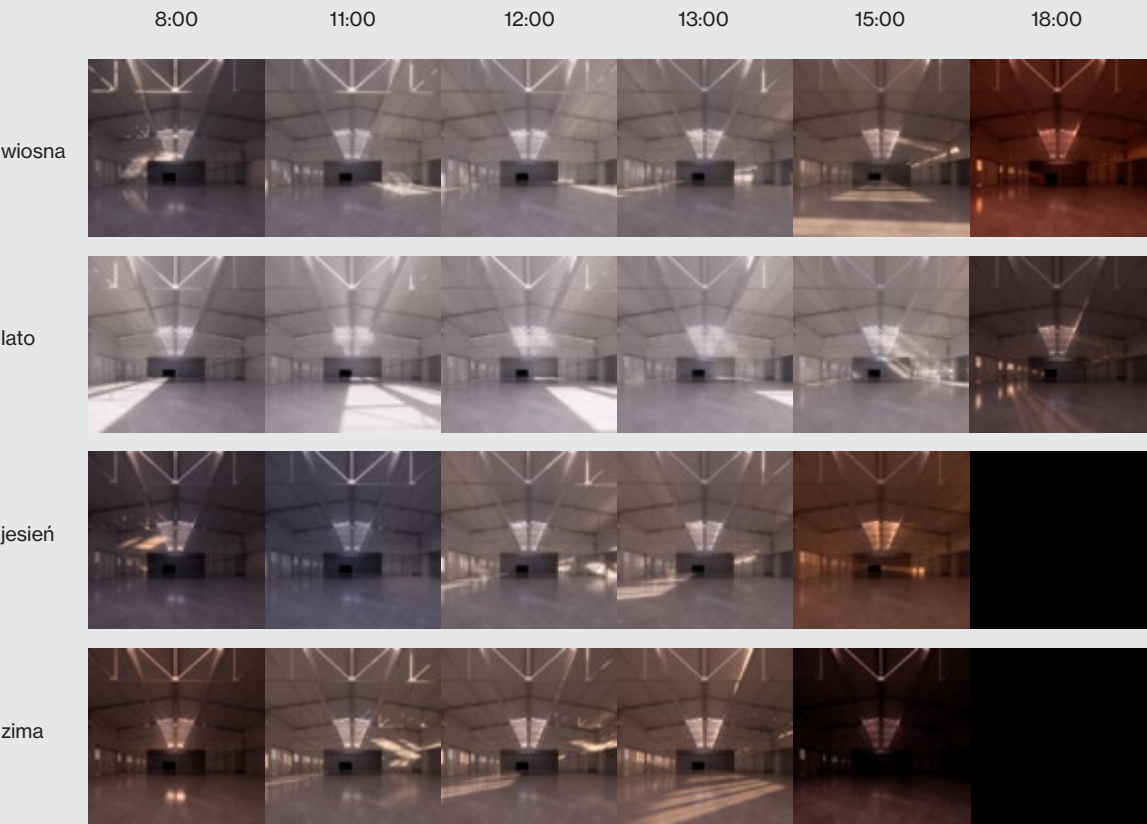
Obserwacja atmosfery panującej w dawnej hali montażowej Kraftpostu pozwala na dostrzeżenie wpływu światła na temperaturę i jego ważnej roli w tworzeniu plastyki przestrzeni. Ruch słońca zapewnia ciągłą zmienność, zaświadczać o czasie i jego upływie. Energia płynąca ze światła jest punktem wyjściowym zjawisk fizycznych oraz procesów zachodzących w naturze. Dwoistość energii słońca to z jednej strony przypomnienie o zagrożeniu narastającego kryzysu klimatycznego, z drugiej strony symbol życiodajności.

Widok na świetliki dachu hali i światło wnikające do wnętrza.

Sezony i cykliczność natury

Nieustanny ruch słońca i gra światła widoczne są w całej przestrzeni hali za sprawą dachowych świetlików, które synchronizują wnętrze z zewnątrz. Zmieniające się pory dnia i roku wyznaczają odmienne rytuały. Dbanie o schronienie i jego obejście nie jest postrzegane jako niekomfortowy obowiązek, lecz przejaw troski i dobrego gospodarzenia. Przestrzenią najbardziej zsynchronizowaną z energią przyrody staje się obejście i ogród. Jego rozwój i kultywacja będą na stałe włączone w program instytucji.

Zasoby

Energia natury to również żywioły: woda, powietrze, ogień, ziemia – dające początek zasobom planety. Kluczowe jest odpowiedzialne wykorzystanie zasobów naturalnych – użycie materii organicznej, poszukiwanie materiałów z odzysku lub tych, które są lokalnie dostępne. Odpowiedni dobór materiałów oraz analiza ich właściwości są kluczowe dla regulacji mikroklimatu wnętrza – termiki, oświetlenia, akustyki czy ruchu powietrza w przestrzeni. Nowo utworzony mikroklimat hali powinien wynikać z dogłębnej obserwacji zastanej tkanki hali i warunków w niej panujących, aby odpowiadać na wyzwania klimatyczne i spełniać wymagania wiążące się z przyszłą funkcją obiektu. Nowo powstała (dodana) architektura

Schemat pokazujący zmienność oświetlenia w hali wraz z cyklem pór roku i dnia.

siedziby BWA Wrocław powinna czerpać z rzemieślniczych i tradycyjnych rozwiązań, rozumianych jako wiedza i cenny zasób. Ponieważ podstawowym zasobem każdego człowieka są jego zmysły, projektowanie przestrzeni nie powinno ograniczać się tylko do zadowalania wzroku.

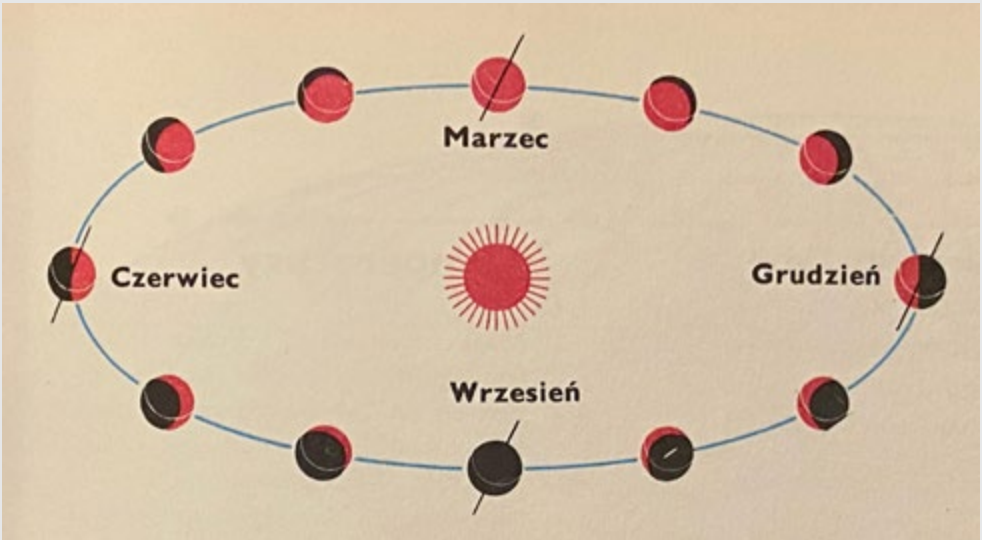
Cyrkulacja

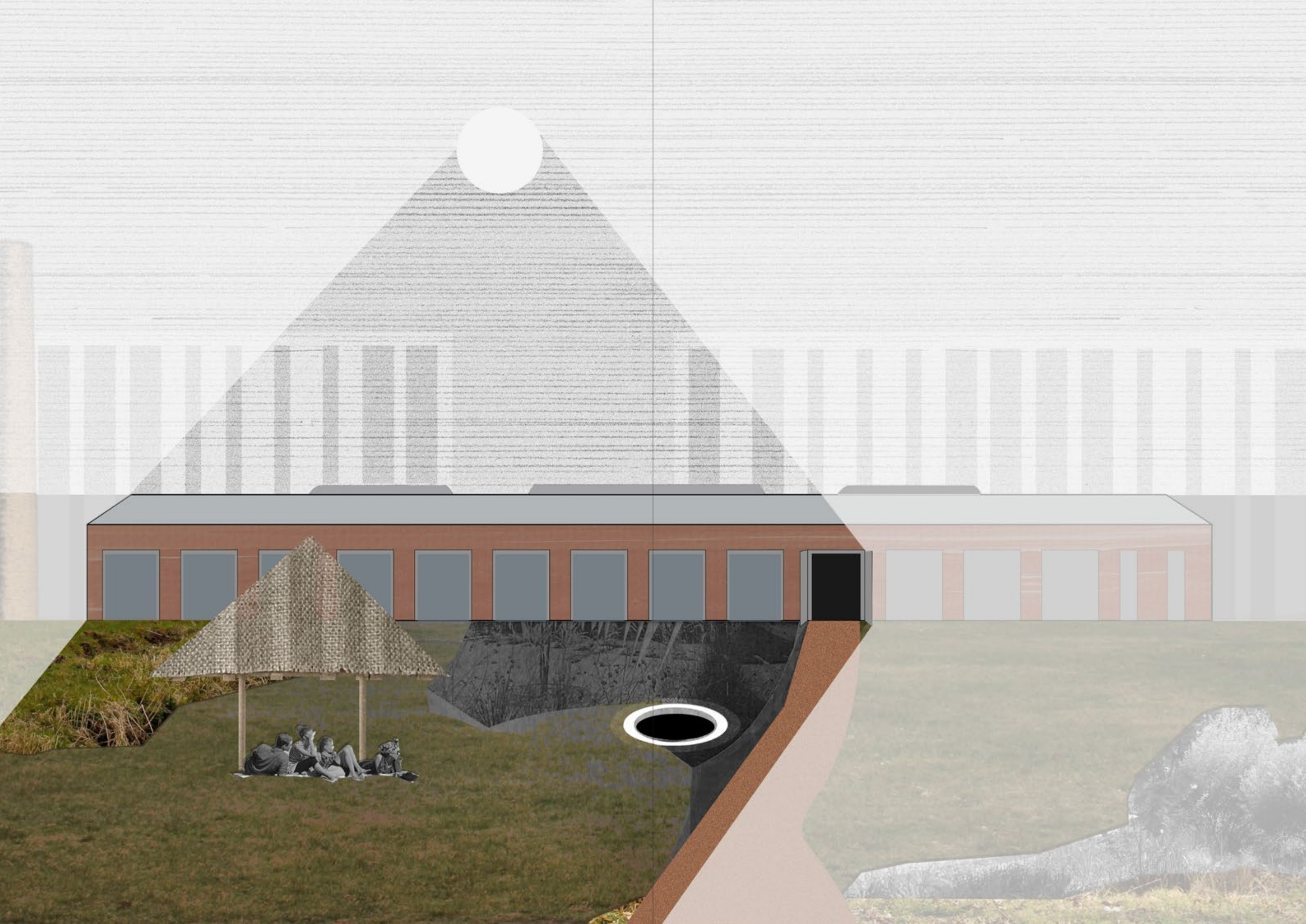
Istotne jest dążenie do uszczelnienia obiegu energii poprzez zrównoważone projektowanie, czyli stosowanie rozwiązań, które pozwolą na zachowanie surowców w jak najdłuższym obiegu, wybieranie długowiecznych materiałów lub takich, które można poddawać regeneracji lub ponownemu użyciu. Odnosi się to też do obiegu wody, której wartość została szczególnie podkreślona przez motyw studni. Działanie obiektu powinno w znacznej mierze opierać się na naturalnych zjawiskach fizycznych oraz rozwiązaniach bezelektrycznych. Przykładem jest wykorzystywanie naturalnego ruchu powietrza poprzez odpowiednie rozmieszczenie otworów wentylacyjnych.

Czas

Projektowanie uwzględnia pojęcie czasu, który manifestuje się w przestrzeni na wiele sposobów. Czas uwidacznia się w procesie starzenia się materiałów. Zmiany natężenia i temperatury światła odzwierciedlają zmiany sezonów. Aby zachować kontinuum historii, realizowana jest strategia małych gestów polegająca na ograniczaniu się do niezbędnych ingerencji w zastaną przestrzeń i odpowiedzialnym nadbudowywaniu nowej tkanki.

Oświetlenie kuli ziemskiej o różnych porach roku. Ziemia, rośliny, zwierzęta Larousse, Warszawa 1985

Symbolika światła

Światło od pradziejów wykorzystywane jest w budynkach jako środek plastyczny kształtujący przestrzeń oraz element nadający jej głębszą symbolikę. Patia i podcienie, świetliki, okulusy, witraże i różnego rodzaju otwory doświetlające występują we wszelakich świątyniach i grobowcach. O mocy symboliki światła świadczą także przeciwstawne strategie polegające na ukryciu, „zapieczętowaniu” w ciemności, odcinaniu dostępu światła. Przykładowo w starożytnym Egipcie praktyka ukrywania komnat grobowych w głębokich szybach pod ziemią związana była z potrzebą zapewnienia ochrony.

Panteon w Rzymie, Francesco Piranesi, 1768, akwafora

Studnia

W schronieniu znajduje się centralny punkt spotkań, rodzaj symbolicznego axis mundi, którym jest metaforyczna studnia – wertykalny obiekt symbolizujący regeneratywną funkcję wody, ale i połączenie rzeczywistości z tym co nieznane, magiczne, święte lub przeklęte. Tafla wody w studni rozdziela dwa światy, niczym portal, który, jak wierzono, przenosi w zaświaty – do innego wymiaru rzeczywistości. Jednocześnie studnia funkcjonuje w życiu codziennym jako coś powszechnego, znajomego, ogólnodostępnego, zwyczajnego. Studnia, dając dostęp do życiodajnej wody, może być postrzegana jako łącznik budynku z energią natury, „źródło mocy” schronienia.

Wyobrażenie studni jako miejsca spotkań i przestrzeń wyznaczającą symboliczne serce instytucji.

W bajkach magicznych, w których najczęściej występuje motyw studni, otwór prowadzący do wód głębinowych okazuje się również drogą wiodącą w zaświaty. (...) Studnia w polskich bajkach ludowych okazuje się symbolem stanu przejścia, jak też sił płodnościowych, z którymi kojarzona jest znajdująca się w niej woda. Nieprzypadkowo w połączeniu z tym motywem występują inne, o podobnych symbolicznych konotacjach, jak jabłko, chleb i piec, niekiedy pierścień.

Zdrój

Studnia, pijalnia wód, rzeka, źródło, termy – miejsca gdzie przybywają ludzie, aby zaspokoić pragnienie, uzdrowić się, uzupełnić zasoby na dalszą drogę, a także spotkać się z innymi przybyszami. Motyw studni łączy takie odniesienia, jak sanatorium, zdroj i wodolecznictwo oraz wątek zasobów.

Symbolika wody

Woda, a szczególnie jej źródła, ma istotne znaczenie we wszystkich kulturach, szczególnie jako przestrzeń mediacyjna lub miejsce święte.

Typowe dla wiejskiego krajobrazu miejsce pobierania wody (wariantywnie źródło, krynica, zdroj), usytuowane zazwyczaj w obrębie gospodarstwa, w centrum osady lub poza jej granicami. W bajce ludowej przestrzeń mediacyjna, łącząca świat podziemny ze światem ziemskim, wywołująca ambiwalentne odczucia. Z jednej strony bywa wartościowana pozytywnie ze względu na znajdującą się w niej życiodajną wodę, z drugiej – negatywnie z powodu napawającej lękiem nieprzeniknionej głębi, mogącej stać się także miejscem śmierci i działania sił demonicznych. (...) W związku z przypisywaną studni mediacyjnością w bajkach, bywa usytuowana poza wsią, w odległych miejscach, niekiedy na górze. Dostępu do znajdujące się w niej wody żywej (młodej), mającej właściwości przywracania zdrowia i życia, strzegą duchy bądź dzikie zwierzęta.

Czerpanie wody ze studni

To czynność, która towarzyszyła człowiekowi od zarania dziejów. Wokół źródeł wody budowano schronienia, osady i miasta. Dziś ta prosta czynność praktycznie zniknęła w naszej sferze kulturowej. Obieg wody w domach został zorganizowany w sposób niewidzialny, pod postacią ukrytych rurociągów i pozamiejskich oczyszczalni. Nie wiemy, skąd woda do nas płynie, ani gdzie odpływa. Podobnie rzecz ma się z ciepłem rozprowadzanym poprzez centralne ogrzewanie.

*Słownik polskiej bajki ludowej,
red. Violetta Wróblewska,
Toruń 2019.*

*Słownik polskiej bajki ludowej,
red. Violetta Wróblewska,
Toruń 2019.*

Zniknięcie studni

Nie tylko czasownik „czerpać” stał się anachronizmem, także rzeczownik „studnia” nie funkcjonuje już w codziennym języku w tak szerokim wymiarze. Oznacza dziś głównie inwestycję budowlaną. Być może inną perspektywę mają mieszkańcy miast, a inną właściciele domów jednorodzinnych, którzy używają własnych studni. W przypadku tych drugich, pojęcie studni byłoby rozszerzone co najmniej do pożytecznego zasobu. Niewątpliwie współczesna studnia nie jest już tak często uwidaczniana – jej wieko jest zwykle zupełnie ukryte. Woda wypompowywana jest mechanicznie i transportowana niewidzialnymi rurami².

Studnie historyczne

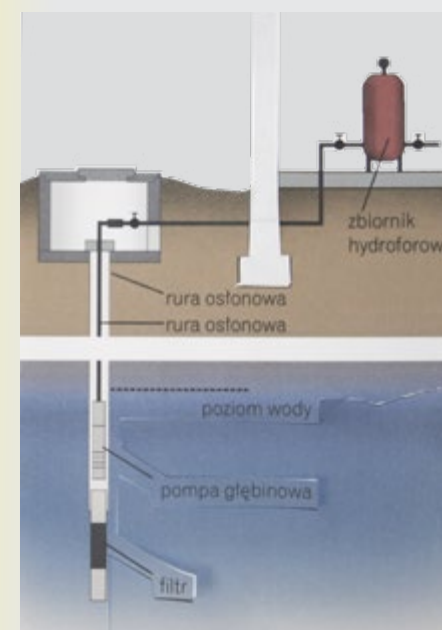
W strefie uwidocznionej pozostają historyczne studnie. Oplatają je gęste sieci legend i historii, które wytwarzają ich symboliczne znaczenie

2. Inną strategią niż niewidoczność/ukrywanie jest wykorzystanie motywu studni w ogródkach przydomowych jako malowniczego motywu ogrodowego. Często są to jednak jedynie „atrapy” studni.

Typologia dekoracyjnych studni w ogródkach przydomowych – kolaż.

Schemat działania współczesnej studni głębinowej.

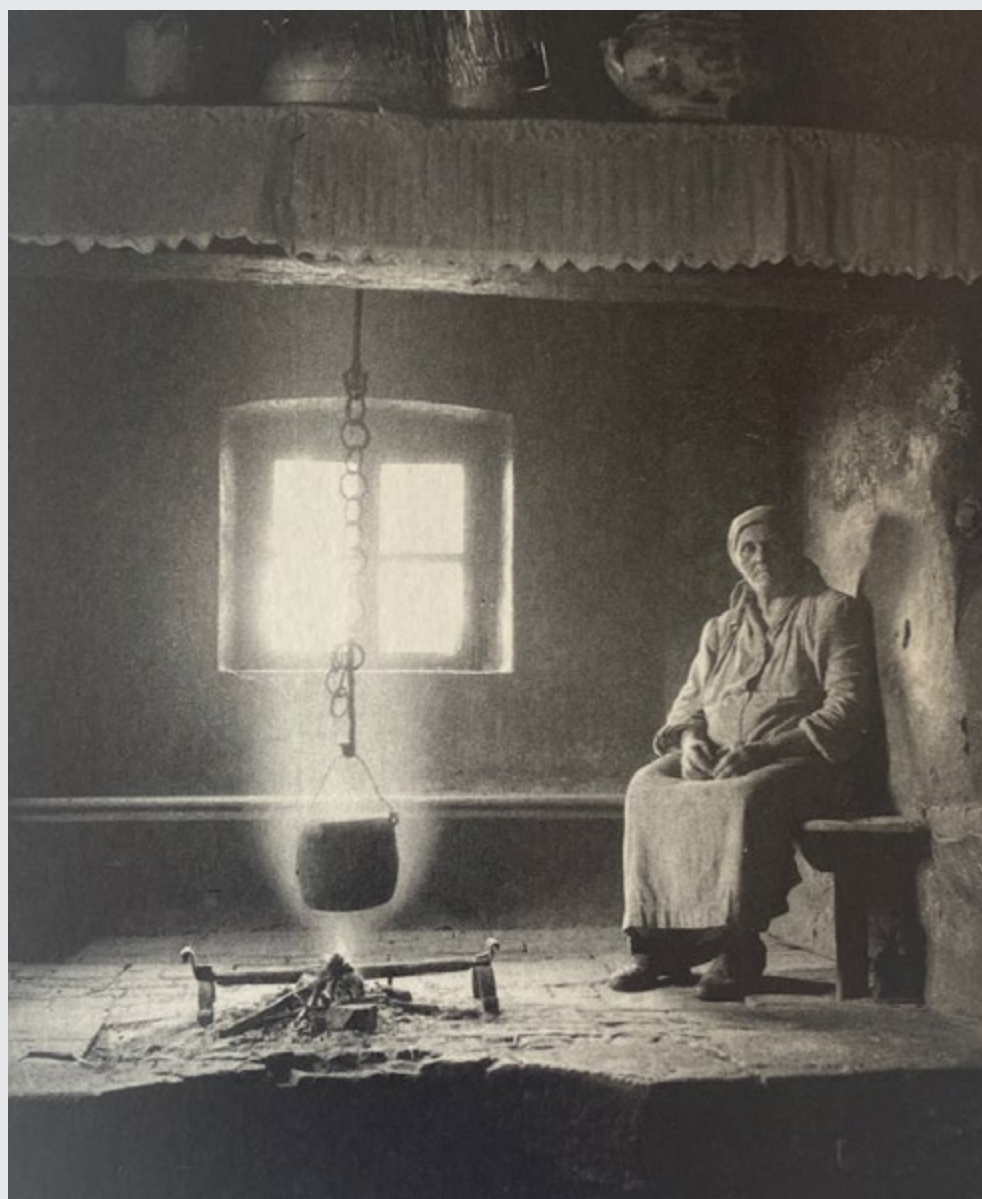

i pamięć miejsca. Te historie pochodzą jednak z przeszłości. Dziś już nie uwidaczniamy ujęć wody, cały proceder odbywa się poza naszym polem widzenia. Studnia nie jest już bohaterem codzienności – nie powstają o niej nowe opowieści. Wydaje się, że wraz z zanikiem widoczności studni, zniknął również jej magiczny aspekt i wpływ na wyobraźnię. Resztki tego podejścia obecne są ciągle w symbolicznym znaczeniu źródeł, często powiązanych z kultami religijnymi. Także studnie wód mineralnych na terenie miast są udostępnione i objęte opieką.

Piec

Wraz ze studniami znikają także piece, które niegdyś stanowiły centrum domów, zajmując ważne miejsce w uniwersum symbolicznym chłopów. W innym kształcie – jako kominki

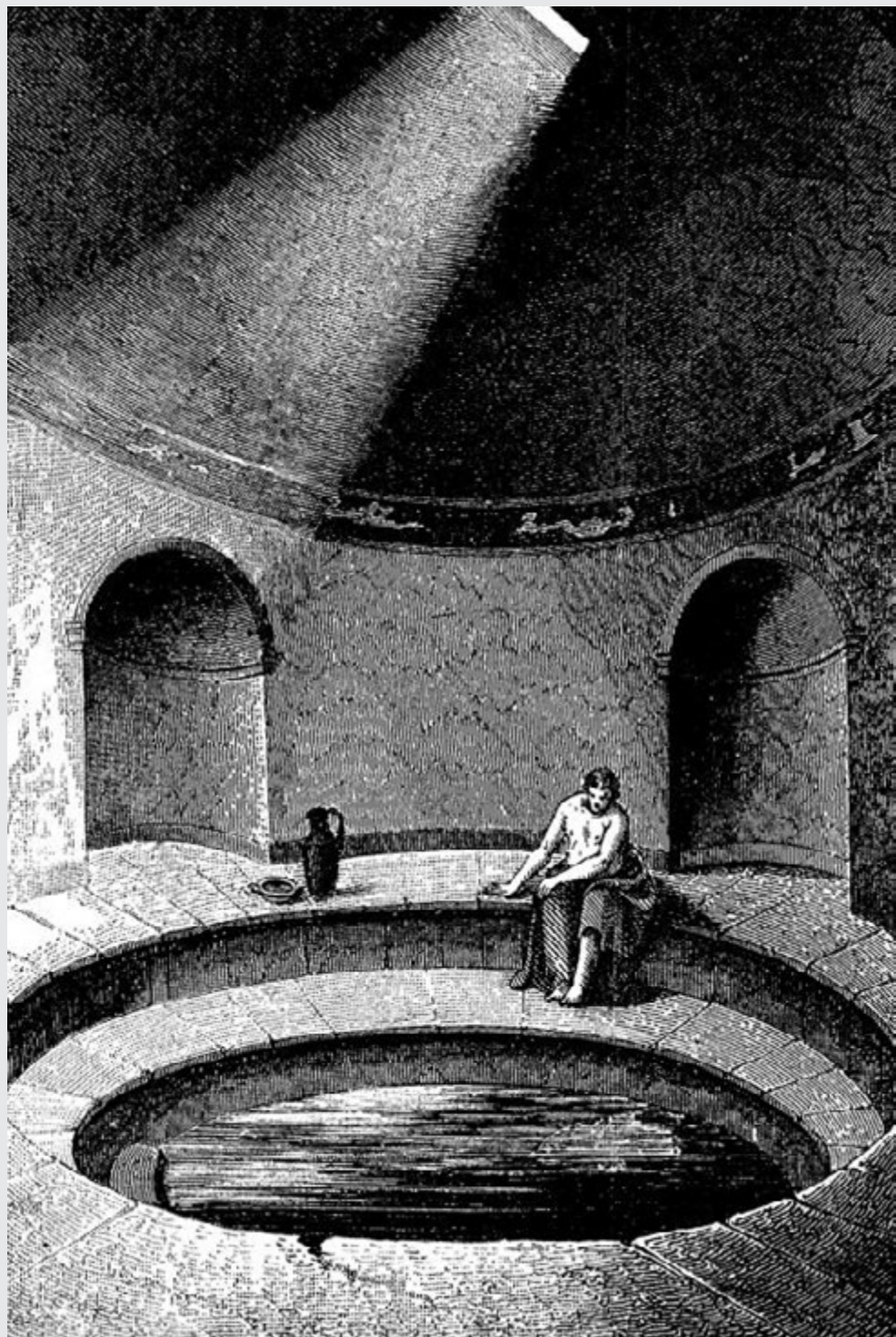
i dekoracyjne piece, służyły reprezentatywności i wygodzie “klas wyższych”, co poniekąd trwa do dziś. Współczesny piec to skomplikowane samosterowne urządzenie, zamknięte w metalowej skrzynce, skrzętnie usuniętej z pola widzenia. Funkcja grzewcza została definitywnie oddzielona od kuchennej. Symbolicznym nowym (starym) piecem w schronieniu BWA Wrocław może stać się przestrzeń kantyny, funkcjonująca jako swego rodzaju laboratorium poddające namysłowi praktyki jedzenia i żywienia, zarówno w wymiarze pracy rąk, jak i cennego zasobu.

Platforma z piecem w Kobjilj, Słowenia. +/- 1 °C: *In Search of Well-Tempered Architecture*, Lublana 2023.

→
Leśne źródło wody o dużej zawartości żelaza – ciekawostka krajoznawcza gminy Zawadzkie, Śląsk Opolski.

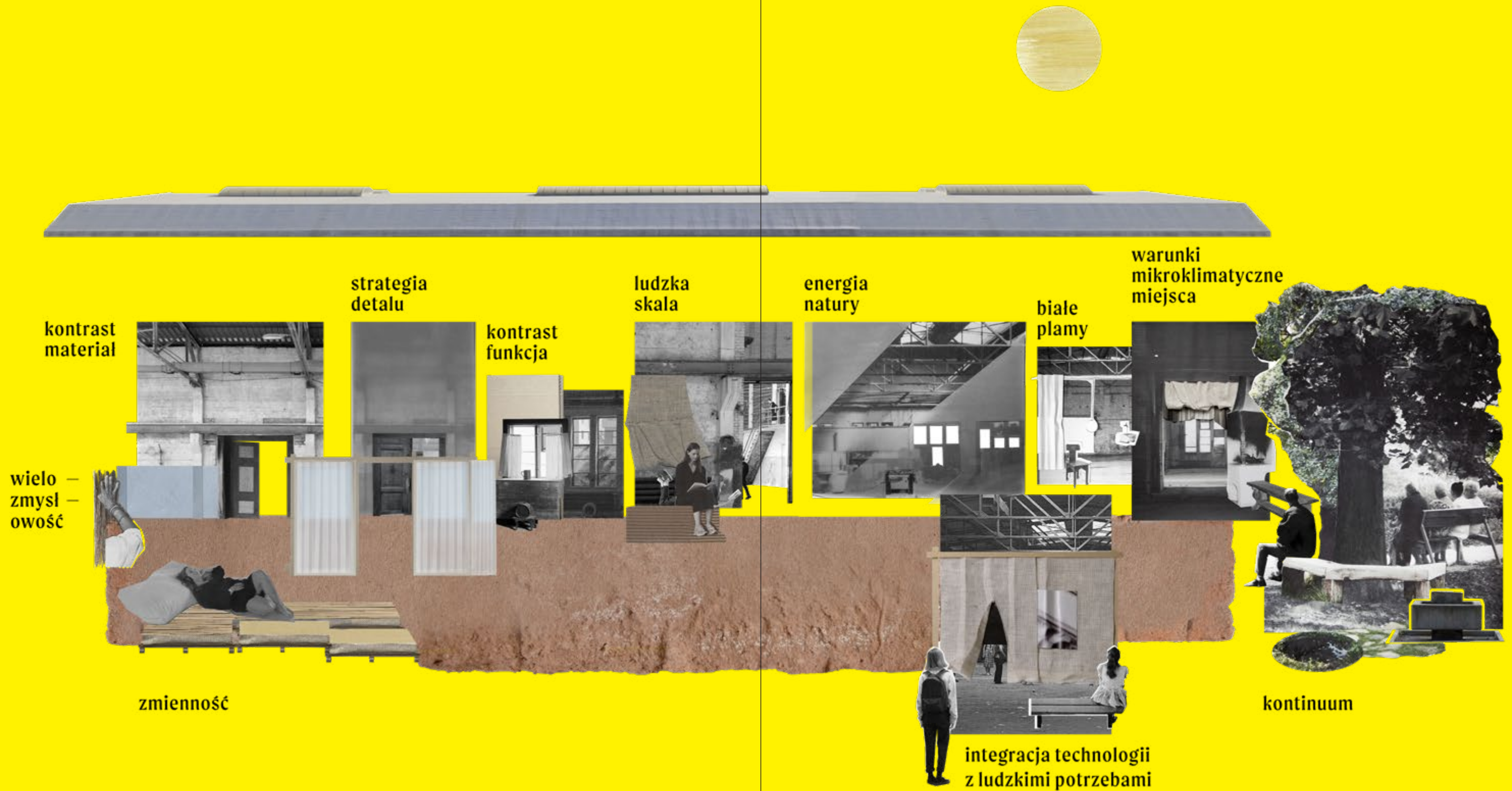

Frigidarium w Pompejach,
Fritz Overbeck, 1898, akwaforta

Pijalnia wód w Kudowie-Zdroju
(il. 1, 2) oraz Polanicy-Zdroju
(il. 3) na starych pocztówkach.

Wartości

1. WIELOZMYSŁOWOŚĆ

– Escaping the Style

KLUCZ WIZUALNY PRZESTRZENI JAKO KLUCZ WIELOZMYSŁOWY

Nie chcemy skupiać się na stylu, lecz zapewnieniu równowagi sensorycznej i optymalnych warunków dla ciała oraz prezentacji obiektów sztuki i zjawisk artystycznych. Uciekamy od tworzenia wizualnie spektakularnych miejsc na rzecz szlachetnej materialności i haptyczności, pozwalających na poznanie przestrzeni zmysłem dotyku, zapachu i słuchu, a nawet smaku. Przestrzenie powinny zapraszać i stwarzać warunki do głębszego doświadczenia sztuki, relacji międzyludzkich i natury, a także wspierać zaangażowanie i ciekawość.

Zastanów się nad tym, jaką atmosferę mają wprowadzać różne przestrzenie obiektu. Pomieszczenia nie powinny konkurować ze sobą – żadne nie jest ważniejsze czy też bardziej reprezentatywne, natomiast każde z nich dostarcza innego typu doświadczenia. Strefy użytkowe są tak podzielone, aby zarówno prowokować interakcje społeczne i stymulować doznania, jak i umożliwiać wyciszenie i ukojenie zmysłów. Przestrzenie płynnie się przenikają – wyciemnione i dynamicznie oświetlone, te prowokujące do ruchu z takimi, które umożliwiają odpoczynek, bogate pod względem zapachów oraz te neutralne, cieplejsze i chłodniejsze.

Zasada 1

Podkreślaj i wykorzystuj właściwości oraz cechy fizyczne materiałów, myśląc o wszystkich zmysłach.

Zrezygnuj z idei reprezentatywności na rzecz tworzenia przestrzeni komfortowych i funkcjonalnych.

2. KONTRAST – dialog między przeszłością a teraźniejszością

Adaptacja hali polega przede wszystkim na zmianie jej głównej funkcji – z zakładu produkcji maszyn na miejsce mające służyć człowiekowi. Ta kluczowa zmiana priorytetów powinna być odzwierciedlona nie tylko poprzez wprowadzenie nowej infrastruktury, lecz także zastosowanie bardziej przyjaznych człowiekowi, domowych materiałów. Jednocześnie oryginalna tkanka hali (objęta opieką konserwatorską) powinna być poddana jak najmniejszej ingerencji. W ten sposób zbudowane zostanie napięcie, swego rodzaju dialog między przeszłością hali a jej nową tożsamością – kolejnym rozdziałem w jej historii.

Unikaj naśladownictwa industrialnego stylu. Wyraźne rozróżnienie nowej i starej materialności wzmacnia i podkreśla historyczny charakter hali, gdyż nie zostaje on zatarty przez imitację, a pamięć miejsca zostaje podtrzymana i uszanowana. Unikając ujednolicenia, zapobiegniemy także efektowi rozmycia nowej tożsamości obiektu. Wybieraj materiały odzwierciedlające zmianę przeznaczenia przestrzeni z hali przemysłowej (produkcja i naprawa maszyn) na instytucję publiczną (schronienie dla ludzi). Z tego względu ich wybór powinien być z innego porządku niż surowy styl industrialny. Wytwarzaj kontrast na punktach styku pomiędzy nową a starą strukturą przez uwidocznienie momentu łączenia i wyraźne odróżnienie nowo dodawanych materiałów i form. Wprowadź zestawienia, które nie będą ze sobą konkurowały, lecz stworzą dynamiczną narrację ukazującą kontinuum i nawarstwienie tożsamości przestrzeni BWA. W odróżnieniu od materiałów historycznych/zastanych, wykorzystuj takie surowce jak glina, drewno, słoma, tkaniny, szkło oraz kamień, zwracając szczególną uwagę, aby korzystać z zasobów pozyskiwanych lokalnie i tych z drugiego obiegu.

Zasada 2

Wyraźnie twórz kontrast pomiędzy dawną industrialną estetyką hali a nowo projektowaną tkanką. Podkreślaj ślady historii widoczne w oryginalnej tkance budynku. Unikaj używania materiałów zawartych w istniejącej tkance historycznej, takich jak beton, stal i cegła*.

*Wyjątkiem pozostają jedynie elementy techniczne, w których konieczne jest użycie tych materiałów, lecz powinny być one możliwie niewidoczne.

3. WARUNKI MIKROKLIMATYCZNE MIEJSCA – akustyka, termika

Odpowiednie warunki mikroklimatyczne wewnątrz są nadrzędne wobec estetyki miejsca – zarówno ze względu na komfort przebywających w nich ludzi, jak również normy muzealne obowiązujące w przestrzeniach wystawienniczych. Wykorzystuj rozwiązania inspirowane dawną architekturą utylizującą naturalne zjawiska fizyczne (tj. kondukcja, konwekcja, ciśnienie, ewaporacja) na tyle, na ile pozwala na to technologia budynku oraz naturalne warunki występujące we wnętrzach. Wprowadzaj praktyki czerpiące z tradycyjnych sposobów regulowania termiki pomieszczeń: gacenie, odziewanie okien, baldachimy, przepierzenia, ziemianki, różne rodzaje “pieców” z miejscami do leżenia i siedzenia (z wykorzystaniem na przykład miejscowego ogrzewania podłogi). Korzystaj z materiałów o odpowiednim albedo i przewodności cieplnej, stosuj osłony oraz chłodzenie wodą i roślinami. Wykorzystuj swoiste cechy pomieszczeń do tworzenia zróżnicowanej akustyki dostosowanej do funkcji danej przestrzeni. Stosuj materiały (tkaniny, włókna) regulujące akustykę i zwiększające wygłuszenie pomieszczeń.

Zasada 3

Tworząc atmosferę wewnątrz, nawiązuj do procesów zachodzących w naturze, zjawisk fizycznych, sił przyrody i warunków klimatycznych.

4. LUDZKA SKALA

Zasada 4

Dostosuj architekturę do potrzeb ludzkich w zależności od funkcji danej przestrzeni. Skieruj uwagę na potrzeby ciała – nasycenie, odpoczynek, leżenie itd. Posługuj się „zasadą 3 stopni”* poprzez tworzenie przestrzeni posiadających czynnik ludzkiej niedokładności i widzialności pracy rąk.

*Zasada 3 stopni polega na celowym posługiwaniu się kątem 87 stopni i 93 stopni przy kształtowaniu rzutów pomieszczeń/ścian obiektów lub nachyleniu posadzek 3-4 % w celu nieznacznego zaburzenia percepcji.

5. ZMIENNOŚĆ

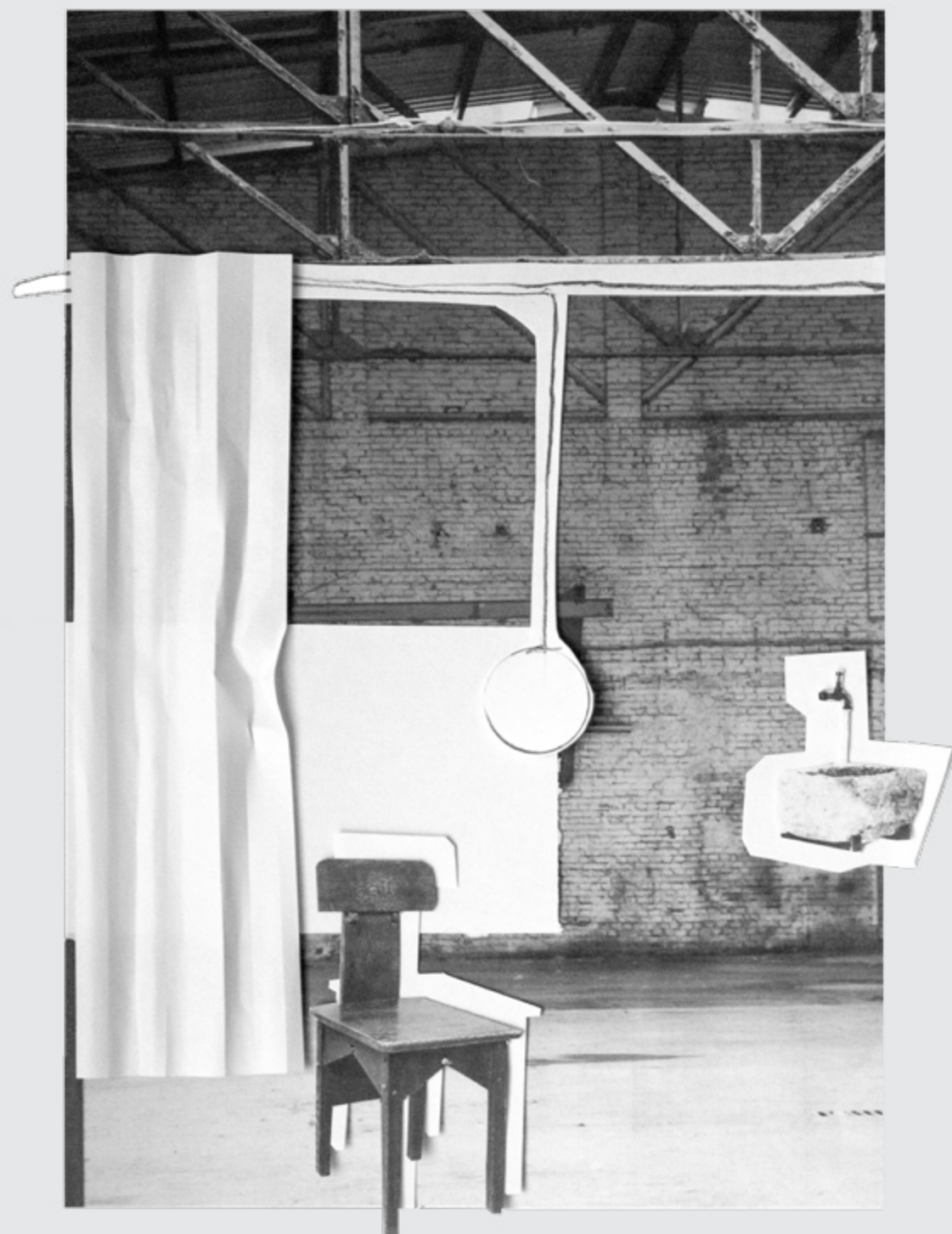

Potraktuj całość założenia przestrzennego jako żywy dynamiczny organizm, który dostosowuje się do różnorodnych potrzeb, reaguje na zmieniające się warunki otoczenia, odpowiada na nowe wyzwania współczesności i rozwija się wraz z odwiedzającymi go ludźmi i realizowanymi działaniami. Zastosowane rozwiązania mają pozwalać na zmienność funkcji poszczególnych części obiektu, dzięki czemu będą one efektywniej wykorzystywane. Zastosuj demontowalne/przesuwne elementy wyposażenia (np. legowiska, stoły, pawilony), tak aby w razie potrzeby łatwo można było uzyskać dodatkowe miejsce. Przestrzeń powinny móc się łatwo transformować i dopasowywać do zmiennych potrzeb i warunków. Korzystaj z mobilnych przegród otwierających bądź zamykających poszczególne części obiektu, a także parawanów, okiennic czy tkanin zapewniających transparentność bądź gradient krycia. Montowanie i demontowanie części mobilnych elementów powinno być zsynchronizowane z porami roku tak, żeby ich pojawianie się lub znikanie zwiastowało nadejście nowego sezonu i podkreślało upływ czasu. W projektowaniu ruchomych elementów zastosuj efekt zaskoczenia i zabawy, odwołując się do wrażliwości i potrzeb wewnętrznego dziecka.

Zasada 5

Zadbaj o jak największą wielofunkcyjność i elastyczność przestrzeni oraz mobilność elementów, które się w niej znajdują.

6. BIAŁE PLAMY

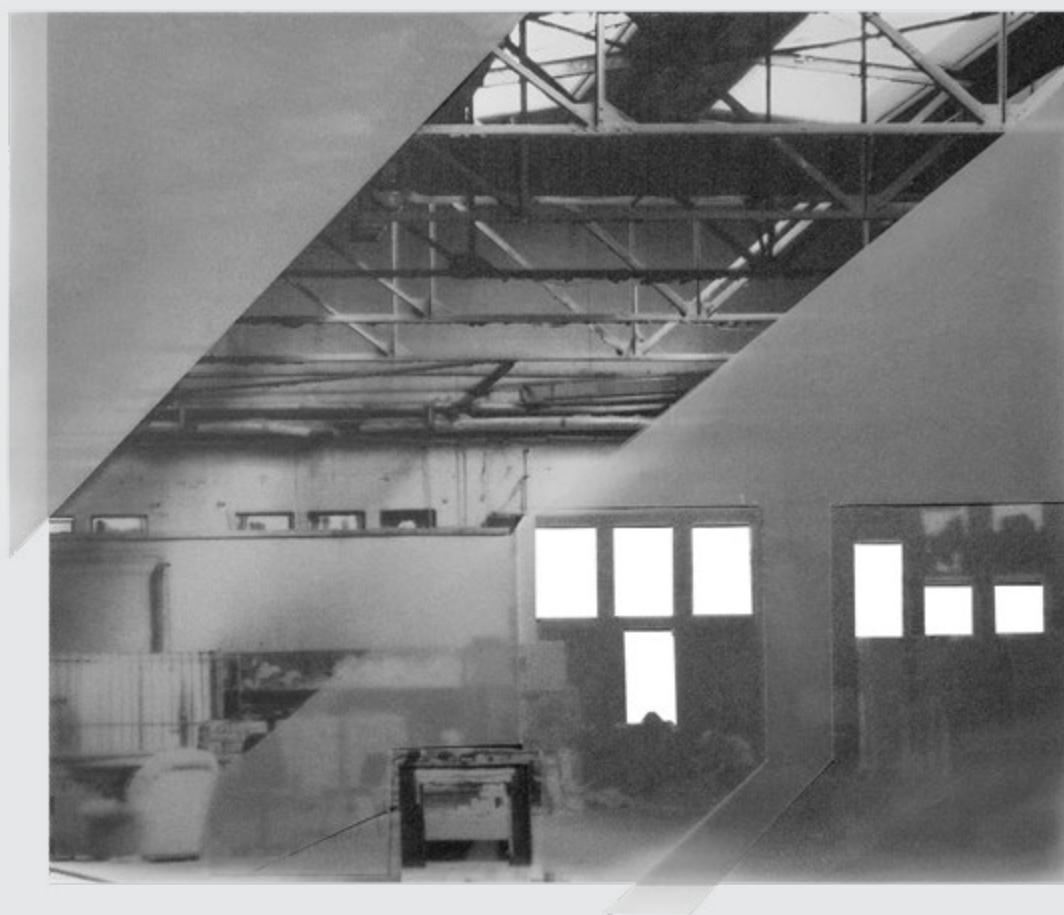
Pozostaw „białe plamy” na mapie przestrzeni – miejsca, które w kolejnym etapie zostaną zaprojektowane przez artystów i wykonane w rzemieślniczym trybie (takie jak np. wodopoje, kokony do leżenia, fontanny chłodzące, a także dekoracje i elementy wyposażenia, jak np. leżaki, lampy, malowidła/mozaiki, zasłony). Określ funkcję „białych plam” nie wskazując konkretnych rozwiązań estetycznych. Wyznacz „białe plamy” myśląc o przyszłej współpracy z artystą/rzemieślnikiem. Artysci powinni mieć realny wpływ na wygląd przestrzeni, a ich unikatowa wrażliwość i umiejętności odpowiednio ukierunkowane i potraktowane jako cenny zasób. Zastanów się, które fragmenty mogą być oddane w ręce artystów – myśl o pracy nad przestrzenią jak o długim kolektywnym procesie, w którym ważną wartością jest wielość różnorodnych wrażliwości i doświadczeń. Potraktuj przestrzeń nie jak skończony projekt, lecz jako złożony organizm, który podlega ewolucji, zmianie i dojrzewaniu w czasie. Pamiętaj, że nowa siedziba BWA Wrocław ma być miejscem, w którym możliwe będzie prototypowanie nowych rozwiązań dla instytucji sztuki – miejscem żywym, otwartym na eksperyment i nowatorskie pomysły czerpiące zarówno z tradycji, jak i współczesnych rozwiązań i idei.

Zasada 6

Meble i elementy funkcjonalne powinny być zaprojektowane przez rzemieślników i artystów, a nie wybierane z katalogu.

Wszystkie pomieszczenia muszą zakładać obecność „białych plam” – miejsc czy elementów, które będą zaprojektowane i wykonane przez artystów i rzemieślników.

7. ENERGIA NATURY

Wykorzystuj zjawiska fizyczne i naturalne właściwości materiałów do regulacji termiki czy wentylacji oraz obieg zamknięty energii jako wtórne wykorzystanie surowców i zasobów (np. woda deszczowa, materiały z lokalnych ruin: piaskowiec, granit, dachówka z łupka, gruz). Poszukuj metod wykorzystania naturalnych, lokalnie dostępnych materiałów, takich jak glina, słoma/trzcina z wrocławskich pól irygacyjnych, ruda darniowa, śląski len, wiklina. Analiza dostępu i ruchu naturalnego światła w przestrzeni o różnych porach dnia i roku powinna warunkować decyzje projektowe tak, aby wnętrza były jak najefektywniej doświetlone. Światło i temperatura są czynnikami synchronizującymi przestrzeń z sezonowością natury. W cieplejszym sezonie większość aktywności odbywa się na zewnątrz, okna otwierają się na ogród, a świetliki mogą być zaciemniane. W chłodniejsze dni działania przenoszą się do wewnątrz i koncentrują w punktach największego dostępu do światła naturalnego, a świetliki zostają całkowicie odsłonięte. Podczas chłodniejszych sezonów wydzielane są mniejsze przestrzenie, wnętrza „odziewane” są tkaninami, aktywności skupiają się w mniejszych przestrzeniach, kantynie i strefach przeznaczonych na regenerację. Doświetlenie przestrzeni następuje za pomocą skupionych i ciepłych (domowych) punktów świetlnych. Zmieniające się pory roku znajdują odzwierciedlenie w programie instytucji: wystawach, warsztatach i wydarzeniach.

Wychodząc od motywu studni, zaplanuj i zaprojektuj miejsca poboru wody pitnej tak, by umożliwiały wygodny i praktyczny dostęp, ale też stały się miejscem spotkań i interakcji mającym symboliczne znaczenie dla całej siedziby. Ich rozlokowanie we wnętrzach oraz w ogrodzie nie powinno być przypadkowe.

Zasada 7

Światło naturalne powinno pełnić kluczową rolę w funkcjonowaniu przestrzeni. Potraktuj obejście budynku jako przedłużenie jego wnętrza – funkcjonalną część instytucji, która może być wielorako wykorzystywana.

8. KONTINUUM

Dawne technologie rzemieślnicze i budowlane, przekazywane z pokolenia na pokolenie jako wiedza ucieleśniona, składają się dziś na kontinuum zasobów, do których ponownie sięgamy doceniając ich prostotę, pomysłowość i funkcjonalność. Ich zasadniczą korzyścią jest niezależność od konsumujących mnóstwo energii współczesnych technologii budowlanych. Człowiek od pradziejów budował różnego rodzaju struktury ochronne (schronienia), korzystając z podręcznych zasobów, wiedzy o danej krainie, używając własnych rąk i kreatywności, by stworzyć sobie warunki do życia dostosowane do lokalnych czynników geograficznych i przyrodniczych. To dziedzictwo stanowi dziś nieskończone źródło cennych inspiracji i wiedzy. Ciągłość powinna zostać zachowana również w warstwie materialnej hali poprzez pozostawienie niektórych oryginalnych elementów czy starych powłok: cegły, wapiennych tynków, koloru niebieskiego, motywu przepierzeń i kraty.

Zastanów się, jak nawiązać do historii Kraftpostu – poczty, której celem było łączenie ludzi oraz przepływ informacji i wiedzy. Być może te dążenia mogą dziś przejawiać się jako wykorzystanie zastanych zasobów oraz materiałów z drugiego obiegu, tradycyjnych technologii w dialogu między przeszłością a przyszłością. Idea łączenia ludzi powinna natomiast zostać utrzymana poprzez dostępność instytucji integrującej społeczności z różnych środowisk i osoby o różnorodnych potrzebach

Zasada 8

Zadbaj o zachowanie pamięci miejsca. Zmiany dokonywane w procesie transformacji hali muszą respektować kontekst historyczny miejsca oraz szerzej – śląskiej krainy. Materiały użyte w przebudowie powinny mieć swoją genealogię i historię. Traktuj tradycje budowlane i rzemieślnicze jako jeden z cennych zasobów.

9. Strategia detalu i odpowiedzialnego gestu

Przestrzeń hali ze swoją historią i charakterem określa ramy działania, nie zaczynamy więc od samego początku. Wychodząc od nakreślonej w niniejszym manualu ogólnej koncepcji przestrzeni, skup się na dopracowaniu detalu, traktując miejsca styku nowej i starej tkanki architektonicznej ze szczególną uważnością i wrażliwością.

Odwróć proces projektowania zaczynając od sfer funkcjonalnych – tego, co jest niezbędne, aby budynek mógł pełnić nową funkcję. Następnie zwróć szczególną uwagę na detal. Każdy nowy element musi być dobrze przemyślany i dodawany z użyciem szlachetnych, dobrze starzejących się materiałów. Stara tkanka objęta jest ochroną i opieką, ogranicz ingerowanie w nią do niezbędnego minimum. Skoncentruj uwagę na dopracowaniu okien i drzwi, korytarzy i łazienek, które złożą się na nową tkankę budynku. Potraktuj projektowanie tych użytkowych elementów, często sprowadzanych do standardowych rozwiązań, jako najważniejsze zadanie (creative opportunity).

Zasada 9

Nowo dodawaną tkankę i każdy detal potraktuj ze szczególną odpowiedzialnością. Mniej oznacza bardziej solidnie i jakościowo.

10. Integracja technologii z ludzkimi potrzebami

Wprowadzając niezbędne w użyciu nowoczesne technologie, zintegruj je subtelnie z tkanką budynku w taki sposób, by nie przytłaczały użytkowników oraz nie dominowały w przestrzeni. Potraktuj interaktywne elementy – ekrany i multimedia, jako narzędzia w służbie człowieka, nie technologii. Zastanów się, jak wkomponować w całość elementy infrastruktury (gaśnice, wentylacja, grzejniki, sterowniki). Pamiętaj, że niektóre technologie szybko się starzeją, a sprzęty będą z czasem wymagać wymiany lub naprawy – zadbaj więc, by były solidnie wykonane, dobrze umiejscowione, a dostęp do nich nie wymagał skomplikowanych narzędzi i czynności. Niektóre otwory drzwiowe muszą być przystosowane do transportu dużych obiektów poprzez szerokie otwieranie i blokadę zamykania. Zastosuj takie systemy podwieszania prac oraz ich oświetlenia w przestrzeniach galeryjnych, żeby umożliwić maksymalnie elastyczne ich wykorzystanie bez potrzeby przerabiania i modyfikowania pod każdą wystawę. To samo dotyczy łatwego dostępu do zasilania elektrycznego (gniazdka na belkach stalowych, w podłodze, stołach w kantine).

Zasada 10

Technologie nie mogą dominować wizualnie, są narzędziem wspierającym. Nowe elementy techniczne powinny zostać subtelnie wkomponowane w całość, a zapotrzebowanie rozpoznane i uwzględnione na etapie projektowania.

Publikacja jest podsumowaniem procesu prac nad kluczem wielozmysłowym przygotowanym dla nowej siedziby BWA Wrocław.

Zespół projektowy:

Anna Orłowska, Łukasz Izert, PROLOG (Bartosz Kowal, Agata Werochowska, Wojciech Mazan, Apolonia Slesarow, Mirabela Jurczenko, Bartłomiej Poteralski, Marek Martynowicz)

Redakcja tekstu: Alicja Latkowska

Koordinacja ze strony BWA Wrocław:

Maciej Bujko, Katarzyna Roj

Wrocław 2025

